

Μαρία Κασιμάτη: «Ρίζες»

👤 Νέλλη Σπαθάρη 📅 Δημοσιεύτηκε 14 Ιανουαρίου 2025

Οι *Ρίζες* της Μαρίας Κασιμάτη είναι ένα ιστορικό μυθιστόρημα, το οποίο βασίζεται σε προσωπικές μαρτυρίες της Μαρίας Κωνσταντινίδου-Σμερτζή. Μιας γυναίκας, της μυθιστορηματικής Μάρως, η οποία θα βρεθεί στη δίνη των γεγονότων της Γενοκτονίας των Αρμενίων στο μακρινό Ντιγιάρμπακιρ της Ανατολίας. Μιας γυναίκας, που της έμελλε να ζήσει τη δική της προσωπική οδύσσεια, καθώς της έλαχε να γεννηθεί στη «Χώρα του Παραμονεύοντος Θανάτου», όπως είχε χαρακτηρίσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία ένα τεύχος του περιοδικού *National Geographic* της εποχής. Το κοριτσάκι που δόθηκε από τους γονείς του σκλάβου σε τουρκικό σπίτι για να γλιτώσει τις σφαγές. Μόνο που αυτό το κοριτσάκι δεν ήταν γεννημένο να γίνει σκλάβο. Ήταν γεννημένο ή να ζήσει ή να πεθάνει ελεύθερο. Έτσι, με τη δύναμη της ψυχής της, η Μάρω θα φτάσει στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, όπου βιώνει τον απόηχο της Μικρασιατικής Καταστροφής. Όμως, τα βάσανα δεν θα σταματήσουν εκεί. Γιατί ακολουθεί η γερμανική Κατοχή και ο Εμφύλιος. Γιατί, όπως λέει και ο Παπαδιαμάντης, δεν έχουν τελειωμό τα βάσανα και οι καημοί του κόσμου. Η μόνη πυξίδα που καθοδηγεί στη ζωή τη Μάρω είναι η ανάγκη για επιβίωση.

Η προσέγγιση του μυθιστορήματος θα κινηθεί σε πολλά επίπεδα και όχι μόνο στο λογοτεχνικό. Το πρώτο επίπεδο θα είναι το ιστορικό. Έχει ενδιαφέρον η ιστορική προσέγγιση να γίνει υπό την οπτική της Ιστορικής Σχολής των Annales (Annales d'Histoire Économique et Sociale, Χρονικά Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας), η οποία ιδρύθηκε τη δεκαετία του 1920. Το χαρακτηριστικό της είναι ότι δεν δίνει βαρύτητα, χωρίς βέβαια να τα αγνοεί, στα μεγάλα ιστορικά γεγονότα, στα συμβάντα, αλλά δίνει βαρύτητα στην προφορική ιστορία, στις αφηγήσεις βιωμάτων των ανώνυμων ανθρώπων που γράφουν την ιστορία. Εξετάζοντας το ιστορικό επίπεδο, θα προσθέσουμε κι ένα δεύτερο επίπεδο ανάγνωσης του μυθιστορήματος, με άξονα τη Λαογραφία. Σύμφωνα με αυτή, ο χρόνος από τη μια μεριά συνεπάγεται επαναλήψεις, αλλά και από την άλλη μια γραμμική και μη αναστρέψιμη πορεία. Συγκεκριμένα, στο συλλογικό επίπεδο, στην καθημερινότητα της ζωής μας, όταν αυτή δεν διαταράσσεται, βιώνουμε τον κύκλο της ζωής. Η ζωή αέναα κύκλους κάνει και είμαστε ένα μέρος του κύκλου της ζωής, της αέναης αναγέννησης και του θανάτου. Δεν υπάρχει τέλος και αρχή. Το τέλος σημαίνει και την αναγέννηση. Πρόκειται για τη λαογραφική προσέγγιση του χρόνου. Αντίθετα, στο ατομικό επίπεδο βιώνουμε μια γραμμική πορεία του χρόνου από τη γέννησή μας μέχρι τον θάνατό μας. Μέσα σε αυτή την προσέγγιση του χρόνου, αφενός η κάθε κοινωνία στο συλλογικό επίπεδο διαμορφώνει τη συλλογική της μνήμη –την επαναλαμβανόμενη ζωή της μέσα στις συλλογικές δομές–, αφετέρου το κάθε επιμέρους μέλος της βιώνει την ατομική μνήμη. Οι ατομικές αυτές μνήμες ανικνεύονται στις αφηγήσεις βιωμάτων.

Ο κάθε άνθρωπος στους κόλπους μιας συλλογικότητας έχει τη δική του σημασία, αποτελεί μια αληθινά σημασιακή μονάδα, όπως η Μαρία Κωνσταντινίδου-Σμερτζή. Είναι ουσιώδες για μια κοινωνία να έχει καταγραφεί η σχετική εμπειρία, να έχουν διασωθεί οι μαρτυρίες, ιδιαίτερα σε ταραγμένες εποχές, σε εποχές δηλαδή που ανατρέπεται ο συλλογικός κύκλος της ζωής, όπως τον καταγράφει η Λαογραφία, και έρχεται στο προσκήνιο η ατομική περιπέτεια σε ζοφερούς καιρούς.

Η καταγραφή πρέπει να γίνεται σε δύο περιπτώσεις: όταν λειτουργεί το συμβάν ή όταν συνεχίζει να υπάρχει στη μνήμη των ανθρώπων. Και εδώ έρχονται να βοηθήσουν οι αφηγήσεις βιωμάτων. Οι αφηγήσεις βιωμάτων των προσφύγων γεννήθηκαν από μια έντονη ανάμνηση, που επήλθε από τη βίαιη ρήξη ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, ανάμεσα στη βιωμένη πραγματικότητα και την εκμηδενιστή της ως αποτέλεσμα του ξεριζωμού, όπως συνέβη στη Γενοκτονία των Αρμενίων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η αίσθηση του χώρου και του χρόνου στην Ανατολία υπαγορεύεται από το «άλλοτε», το «τώρα», το «εδώ», το «αλλού», όπως βιώνεται από τις εμπειρίες των ατόμων και των ομάδων υπό συγκεκριμένες ιστορικές διαδικασίες.

Η κάθε κοινωνία, δηλαδή τα παραδομένα σχήματα, καθώς και τα επιμέρους μέλη της, δηλαδή τα άτομα, οι ενεργές της δυνάμεις, διαπλέκονται. Η μνήμη είναι συλλογική στην πρώτη περίπτωση και ατομική στη δεύτερη περίπτωση. Στις *Ρίζες* κατατίθενται μαρτυρίες από την ατομική μνήμη με όλη την ελευθερία του ιστορικού μυθιστορήματος, που αξιοποιεί μεν τα ψήγματα της μνήμης της υπαρκτής πρωταγωνίστριας, αλλά χτίζει την περιφρέουσα ατμόσφαιρα. Γιατί, κάθε παρελθόν που δεν έχουμε αφηγηθεί ή σώσει σε κείμενα είναι απλώς μη ορατό.

Όταν ερχόμαστε σε επαφή με αφηγήσεις βιωμάτων, είναι λάθος να προσωποποιούμε τις ατομικές εμπειρίες που βίωσε ο αφηγητής. Στο συγκεκριμένο μυθιστόρημα, η ζωή της Μάρως και η πορεία της οικογένειάς της σκιαγραφούνται με αναφορές σε λίγα σημαντικά γεγονότα και η έμφαση δίνεται στην προσωπικότητα των χαρακτήρων του μυθιστορήματος και στην προβολή μιας γενναίας στάσης ζωής. Ο δρόμος, οι μετακινήσεις των ανθρώπων, επιβεβλημένες από τις ιστορικές συνθήκες ή εκούσιες, δηλαδή ο χώρος στην εξέλιξη του χρόνου, καθορίζουν την πορεία της ζωής τους και τον ψυχισμό τους.

Είναι ουσιώδες για μια κοινωνία να έχουν διασωθεί οι μαρτυρίες, ιδιαίτερα σε ταραγμένες εποχές, σε εποχές δηλαδή που ανατρέπεται ο συλλογικός κύκλος της ζωής.

Το κέρδος από την ανάγνωση του μυθιστορήματος είναι ότι δεν διαβάζουμε απλά την ιστορία της Μάρως, αλλά μας δίνει τη δυνατότητα να την εντάσσουμε στους συλλογικούς τρόπους σκέψης της κοινωνικής-πολιτισμικής ομάδας από την οποία αυτή προέρχεται. Με δυο λόγια, δεν μας συστήνεται απλά η Μάρω ως ηρωίδα του βιβλίου, αλλά βυθιζόμαστε όχι μόνο στα συμβατολογικά γεγονότα, στο πρώτο δηλαδή επίπεδο ανάγνωσης της Ιστορίας της Γενοκτονίας των Αρμενίων, αλλά γενικότερα σε αυτό που θα χαρακτηρίσω ως συλλογική ψυχή.

Ας έρθουμε τώρα στη λογοτεχνική προσέγγιση. Πρόκειται για μια αφήγηση σε τριτοπρόσωπη γραφή, που αν και ο αφηγητής είναι αυτός που αποκαλούμε στη λογοτεχνία «ο παντογνώστης αφηγητής», εντούτοις η εστίαση της αφήγησης συγκλίνει στην πρωταγωνίστρια, τη Μάρω. Τα δραματικά γεγονότα τα προσλαμβάνουμε από τη μεριά της δικής της αντίληψης γι' αυτά. Ενδεικτικά, αναφέρω ως παράδειγμα το πογκρόμ εναντίον των Αρμενίων στα Αδανα τον Απρίλιο του 1909. Στο μυθιστόρημα δεν περιγράφεται άμεσα από τον παντογνώστη αφηγητή, αλλά θα το βιώσουμε μέσα από τα μάτια της Μάρως, από την εστίασή της: σε μια βόλτα της Μάρως με τη Μελικέ στο δάσος για να μαζέψουν κεράσια χαρούμενες κι αμέριμες, έπεσαν πάνω σε ένα περίεργο θέαμα. Από μακριά διέκριναν έναν χωματίνο σωρό δυσδιάκριτων αντικειμένων... και γύρω του ένα σμήνος μύγες. Υπήρξαν μάρτυρες των πτωμάτων των Αρμενίων αιχμαλώτων, που έχασαν τη ζωή τους εξαντλημένοι από τις πορείες θανάτου.

Από την πρώτη σελίδα βυθιζόμαστε στη λογοτεχνική διάσταση της ιστορικής αφήγησης:

Η ανοιξιάτικη νύχτα είχε σκεπάσει εδώ και ώρες την ασιατική ενδοχώρα. Τα νερά του ποταμού Τίγρη κυλούσαν ήρεμα δίπλα από την εύφορη πεδιάδα, κι ένα αεράκι, κινώντας απαλά τα στάχυα και τις κλειστές μαργαρίτες, έφτανε μέχρι τα επιβλητικά τείχη του Ντιγιάρμπακιρ, διαπερνώντας τους ανεπαίσθητους αρμούς τους κι επιτρέποντας έτσι μια αίσθηση βαθιάς κι ήρεμης εισπνοής κι εκπνοής, που τόση ανάγκη είχαν μετά από μία κοπιαστική ημέρα περιφρούρησης της πόλης.

Αυτή τη λογοτεχνική παράγραφο θα μπορούσαμε να την απολαύσουμε ακόμα περισσότερο, αν την ακούγαμε με τα μάτια κλειστά: το αεράκι που αναζωογονεί, ο κυματισμός που προκαλεί στα στάχυα και τις μαργαρίτες, η αναπνοή μας που την ακούμε να εναλλάσσει εισπνοή και εκπνοή, που μας δίνει δύναμη, ζωή, δηλαδή αισιοδοξία. Και ξαφνικά, ανοίγουμε τα μάτια τρομαγμένοι, διαβάζοντας, ακούγοντας τις τελευταίες λέξεις: «μια κοπιαστική ημέρα περιφρούρησης της πόλης». Με αυτόν τον γλαφυρό τρόπο, η Μαρία Κασιμάτη έχει αξιοποιήσει την αφηγηματική τεχνική της *προοικονομίας* ή *προϊδεασμού*: κάτι κακό θα ακολουθήσει. Ήδη μας έχει εισαγάγει στο θέμα: θα αφηγηθεί την ιστορία μιας καταστροφής.

Αλλά δεν αρκεί μόνο αυτό. Στη δεύτερη παράγραφο θα συμπληρώσει την εικόνα. Οι τρεις αόρατες θεότητες που καθορίζουν τα πάντα με το πέρασμά τους στη ζωή, η Κλωθώ, η Λάχεσις και η Άτροπος, σαν αεράκι θα εισβάλουν στο σπίτι του νεογέννητου κοριτσιού. Τι θα ακολουθήσει: η Κλωθώ θα πλέξει το νήμα της ζωής, η Λάχεσις θα μοιράσει δυσκολίες και η Άτροπος δεν θα καταφέρει να κόψει το νήμα γρήγορα, για να γλιτώσει από τις δυσκολίες που της επεφύλαξε η Λάχεσις όταν της υποσχέθηκε μια δύσκολη ζωή.

Παρ' όλα αυτά, ο άνθρωπος είναι προορισμένος να βρίσκει το κουράγιο, να ξεπερνά τις δυσκολίες, να ονειρεύεται, να ελπίζει και να προσπαθεί για το καλύτερο.

«Έλα, μικρό μου κρινάκι, γίνε κλώνος που αντέχει τις μπόρες, τον χιονιά και το χαλάζι». Με αυτή την αποστροφή του λόγου εισάγεται με την αφηγηματική τεχνική που προανέφερα, της προοικονομίας-προϊδεασμού, η δεύτερη παράμετρος της ιστορίας μας. Το ποιος θα ζήσει την καταστροφή. Και όχι μόνο αυτό. Μας προϊδεάζει πως η ηρωίδα, στην οποία η Λάχεσις επιφυλάσσει αυτή την τύχη, θα είναι δυνατή, μαχητική και θα την αντέξει μέχρι τέλους.

Με αυτόν τον τρόπο, η Μαρία Κασιμάτη μάς άνοιξε τον ορίζοντα του μυθιστορηματός της και μας προσκαλεί –και προκαλεί– να το διαβάσουμε. Αυτή είναι η ιστορία της Μάρως, όπως συγκλονιστικά την αφηγείται η συγγραφέας. Μα είναι και η αέναη ιστορία της ανθρωπότητας, ιστορία βίας και καταστροφής. Ιστορία που, αν και τα βιβλία της Ιστορίας καταγράφουν γραμμικά τα συμβάντα, εντάσσεται στην ιστορία της ανθρωπότητας που κύκλους κάνει, αέναους κύκλους επαναλαμβάνοντας τον αέναο πόνο. Γιατί οι πόλεμοι και η καταστροφή δεν θέλουν παρά μια σπίθα για να απλωθούν όπως το κόκκινο κρασί πάνω στο λευκό τραπέζομάντιλο. Μα και που, παρ' όλα αυτά, ο άνθρωπος είναι προορισμένος να βρίσκει το κουράγιο, να ξεπερνά τις δυσκολίες, να ονειρεύεται, να ελπίζει και να προσπαθεί για το καλύτερο. Όπως η Μάρω.

[*Η Νέλλη Σπαθάρη είναι συγγραφέας, διδάκτωρ Λαογραφίας, μεταδιδάκτωρ Κοινωνικής και Οικονομικής Ιστορίας.*]

Ρίζες

Μαρία Κασιμάτη

Ελκυστής

230 σελ.

ISBN: 978-618-210-056-1

Τιμή: 13,00€

